

2. OPĆI TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR

Konektori su vezna sredstva na razini teksta. Njihova je zadaća da skrenu pozornost na semantičke odnose među rečenicama u tekstu i na taj način osiguraju, ili bar olakšaju, ispravno tumačenje tih odnosa. O konektorima se u lingvistici počelo govoriti relativno kasno (sredinom 20. stoljeća)¹ zbog njihove uvjetovanosti jezičnom razinom koja se ne može svesti u okvire zadane tradicionalnom gramatikom. Tradicionalna se gramatika u analizi zadržava na rečeničnoj razini na kojoj se ne može govoriti o konektorima; konektorsku ulogu u okviru rečenice vrše veznici. Prema tome konektor po samoj svojoj prirodi u načelu² podrazumijeva postojanje bar dviju rečenica. Razinom višom od (jedne) rečenice osigurava se kontekstualno okruženje (za funkcioniranje konektora) i otvaraju se vrata komunikaciji u kojoj glavnu riječ ima smisao.

U svakome opisu i pri svakoj analizi konektora u prvom se planu uočava činjenica da ulogu konektora, tekstnih veznih sredstava, mogu vršiti različite gramatičke kategorije poput priloga, veznika, modalnih riječi, prijedložnih izraza pa čak i glagola ili cijelih rečenica. Neki od njih mogu funkcionirati i kao veznici, tj. rečenična vezna sredstva. To u pojedinim slučajevima, kada je potrebno odrediti jesu li na primjer *no*, *dakle*, *također* veznici ili pak konektori, može uzrokovati određene poteškoće.³ Takva pitanja usmjeravaju pažnju na propitivanje rečenice, razmatranje različitih definicija i vrsta rečenice, mogućih duljina rečenice i drugih

¹ Harris Zelig (1952) prvi u lingvistiku uvodi termin *diskurs* kojim se probijaju rečenični okviri. Za njega je dokaz o postojanju i potrebi razmatranja jezične jedinice veće od rečenice, tj. diskursa, vidljiv u slučajevima kada se pojedini semantičko-sintaktički odnosi ne mogu ostvariti niti interpretirati unutar jedne rečenice, nego zahtijevaju širi okvir (*diskurs*).

² Može se govoriti i o tzv. rubnim slučajevima (složenih) rečenica odvojenih primjerice točkom-zarezom kod kojih se postavlja pitanje je li riječ o istoj ili zasebnoj rečenici, pa tako i je li riječ o konektoru ili vezniku (o tome više u poglavlju o interpunkciji).

³ Tim više što se i o vezničkoj ulozi može govoriti s obzirom na pripadnost vrsti riječi (gramatičkoj kategoriji) *veznik*, ali i s obzirom na vezničku funkciju koju unutar rečenice mogu vršiti riječi i izrazi koje sami nisu veznici, poput priloga.

sintaktičkih osobitosti koje su pertinentne kako na rečeničnoj, tako i na tekstnoj razini.

Uz formalna obilježja konektora u smislu njihove pripadnosti pojedinoj gramatičkoj kategoriji bitna su i semantička obilježja konektora, kao i različite mogućnosti njihove klasifikacije prema semantičkome kriteriju. U velikome broju sličnih, a ipak različitih podjela konektora na vrste/skupine zapravo je moguće vidjeti odraz zamršenih odnosa i međusobnih pretapanja pojedinih značenja unutar cjelokupnoga jezika. Na temelju uvida u postojeće semantičke klasifikacije konektora i njihove usporedbe ponudit ćemo vlastitu podjelu. Pri oblikovanju te podjele glavni će nam vodič biti odabrana građa (znanstveni diskurs) čije zakonitosti u velikoj mjeri određuju pojavnost pojedinih konektorskih vrsta, a slijedom toga i njihovo uvrštavanje u našu podjelu.

Značenjska preklapanja, sličnosti i bliskosti koje se uočavaju u velikome dijelu leksika i jezika mogu se uočiti i kod konektora. Višeznačnost konektora uzrokuje njihovu višefunkcionalnost tako da brojni konektori mogu pripadati dvjema, a katkada i više nego dvjema različitim skupinama konektora. Jedan je od ciljeva ovoga rada uočiti i istaknuti one konektore koji pokazuju potonja svojstva.

Konektori, kao jedno od važnijih obilježja teksta, nikako nisu jedina pojava koja se u tekstnom okruženju bilježi, opisuje i proučava. Oni se smatraju jasnim signalima koji upućuju na pojedine uzajamne odnose rečenica ili većih dijelova teksta, kao što su vremenski i prostorni odnosi ili odnosi suprotnosti i zaključivanja.

Ovisnost interpretacije pojedinih tekstnih jedinica o nekim drugim jedinicama tiče se anaforičkoga, odnosno kataforičkoga upućivanja unutar teksta koje obuhvaća puno šire područje od konektora.⁴ Ti odnosi neće biti posebno obuhvaćeni ovim radom, ali o njima će se ipak posredno govoriti zato što su mnogi konektori forične (upućivačke) naravi.

Osim konektorima ovaj se rad bavi interpunkcijom koja je prisutna i u hrvatskome i francuskome znanstvenome diskursu.

Interpunkcijskim znakovima nazivamo grafički sustav znakova koji imaju zadatak da razlome tekst i upute na značenjske odnose među rečeničnim dijelovima, rečenicama i dijelovima teksta. O njima se obično govori u okviru pravopisa koji, s druge strane, obuhvaća sve grafičke (pravopisne) znakove što ih se može zabilježiti u pisanome tekstu.

Interpunkcija i konektori imaju nekoliko zajedničkih obilježja. Glavna im je poveznica njihovo zajedničko „životno“ okruženje: nadrečenična razina, odnosno

⁴ O koheziji teksta utemeljenoj na upućivanju anaforam i(li) kataforom govore Halliday i Hasan (1976).

tekst.⁵ Zajedničko im je i to što i jedni i drugi sudjeluju u oblikovanju i organiziranju rečenica i tekstnih dijelova. Dodajmo da katkada značenje ovisi i o konektorima i o interpunkciji.

Međutim interpunkcijski se znakovi od konektora razlikuju s obzirom na plan jezičnoga medija, odnosno na temelju ovisnosti interpunkcijskih znakova isključivo o pisanome jeziku, dok se konektori javljaju i u govoru, i u pismu. Interpunkciju, za razliku od konektora, u govoru ne možemo leksikalizirati (pretvoriti u izgovorive jezične jedinice).

Interpunkcijski znakovi i konektori dolaze u doticaj i kada je riječ o prirodi i granicama rečenice. Tako se pri uporabi znaka točke-zareza postavlja pitanje hoćemo li vezno sredstvo koje stoji nakon nje (što se često susreće u francuskoj dijelu građe) smatrati veznikom ili konektorom. Naša odluka ovisi o tome smatramo li da se točkom-zarezom, ustvari, završava rečenica i nakon nje započinje nova ili da se iza točke-zareza nastavlja prethodna rečenica. Vidimo li u interpunkcijskome znaku točki-zarezu više obilježja točke (nego zarez), vezno sredstvo koje slijedi jest konektor. Smatramo li da točka-zarez ima više sličnosti sa zarezom, vezno sredstvo jest veznik. Sljedeći primjer iz znanstvenoga članka na francuskoj jeziku zorno predočava opisanu situaciju koja i potvrđuje opravdanost zajedničkoga pristupa konektorima, interpunkcijskim znakovima, rečenici i tekstu.

Qu'est-ce qui peut être personnel ? **A priori** n'importe quoi ; **or** cet adjectif n'est pas compatible avec tous les noms possibles ; **ainsi**, pour les noms concrets désignant des objets, des animaux et des humains, on peut opposer les deux séries de phrases : (...)

U navedenome se primjeru javljaju tri vezna sredstva od kojih je prvi (*a priori*) zasigurno konektor jer upućuje na prethodnu rečenicu: njegova se interpretacija može ostvariti samo izvan granica rečenice u kojoj se nalazi. Pri interpretaciji drugih dvaju veznih sredstava (*or* i *ainsi*) prelaze se granice točke-zareza, interpunkcijskoga znaka koji se nigdje ne opisuje kao oznaka kraja rečenice iako ima mnogo elemenata koji bi dopuštali i takvo tumačenje.

Kada navedeni primjer pokušamo prevesti na hrvatski jezik, uočavamo sličnosti u uporabi konektora (sva su tri konektora zadržana u prijevodu) i razlike u primjeni interpunkcije (umjesto interpunkcijskoga znaka točke-zareza stavljamo točku, a zarezom ne odvajamo konektor *stoga* ni zavisnu rečenicu *za konkretne imenice koje označuju predmete, životinje i ljude* od glavne rečenice *možemo suprotstaviti dva niza rečenica*).

Što sve može biti osobno? **Isprva** bilo što. **No** taj pridjev nije spojiv sa svim imenicama. **Tako** za konkretne imenice koje označuju predmete, životinje i ljude možemo suprotstaviti dva niza rečenica: (...)

⁵ Iako bi nas drugi naziv za interpunkcijske znakove – rečenični znakovi – mogao navesti na pomisao da je za njihovo razmatranje dovoljna rečenica, brojni se interpunkcijski znakovi opiru smještaju u rečenične okvire zahtijevajući njihovo širenje u smjeru teksta.

Opisana povezanost uporabe konektora i interpunkcijskih znakova s nadrečeničnom razinom, odnosno tekstom (diskursom) zahtijeva da na više mjesta progovorimo o kategoriji rečenice (njezinoj definiciji, podjeli na vrste rečenice prema različitim kriterijima, mogućim duljinama rečenice, rečenici u kontekstu (iskazu), rečenici kao dijelu diskursa i o odnosu rečenica – diskurs⁶).

Interpunkcije hrvatskoga i francuskoga jezika razlikuju se prema načelima koja propisuju uporabu pojedinih interpunkcijskih znakova u tim jezicima. U hrvatskome jeziku interpunkcija počiva na semantičkome načelu, dok se u francuskome jeziku pisanje interpunkcije ravna prema ritmo-melodijskome interpunkcijskome načelu. Iako u obama jezicima na području primjene interpunkcijskih znakova postoji niz dodirnih točaka, što je uvjetovano pojedinim zajedničkim obilježjima semantičke i ritmo-melodijske interpunkcije, ipak u pisanju se pojedinih interpunkcijskih znakova vide znatne razlike, što ćemo pokušati pokazati na temelju primjera iz građe.

Građa odabrana za ovaj rad sastoji se od 104 znanstvena članka: 52 znanstvena članka na hrvatskome i 52 članka na francuskome jeziku. Svi su francuski članci objavljeni u reviji *Langue française*, a hrvatski u časopisima *Suvremena lingvistika*, *Fluminensia*, *Filologija*, *Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* i zborniku radova HDPL-a 2005. Na temelju navedene građe provest ćemo analizu uporabe konektora koja će nam omogućiti usporedbu obilježja što ih pokazuju hrvatski i francuski znanstveni diskurs (točnije znanstveni članci), i donošenje zaključaka. Kako je vidljivo iz naslova časopisa u kojima su objavljivani odabrani tekstovi, korpus je sastavljen od znanstvenih članaka na francuskome i hrvatskome jeziku koji pripadaju području humanističkih znanosti te se isključivo bave filološkim temama. Taj se odabir temelji na pretpostavci da različita znanstvena područja pokazuju različita jezična obilježja kada je riječ o jezičnome oblikovanju znanstvene misli, što prema našem mišljenju također može imati utjecaja na odabir tekstnih veznih sredstava, poput interpunkcijskih znakova, određenih (vrsta) konektora i(li) njihovu učestalost. Smatramo da se takvim određenjem građe jasnije mogu vidjeti jezične pojave koje su predmet rada i donijeti dobro utemeljeni zaključci koji tada mogu vrijediti ne samo unutar nego i izvan granica analizirane građe.

Znanstveni diskurs, kao glavno obilježje znanstvenih članaka koji čine našu građu, poseban je tip diskursa čija jasna struktura i strogo postavljena pravila određuju/uvjetuju pojavnost određenih (vrsta) konektora, istodobno onemogućavajući javljanje drugih konektora koji su, mogli bismo tako reći, stilski obilježeni te su

⁶ Iako je uobičajeno smatrati da se diskurs odnosi na razinu višu od rečenične, diskurs se može sastojati i od jedne rečenice, odnosno od jedne riječi uzmemo li u obzir da postoje rečenice koje se sastoje od samo jedne riječi (poput *STOP* na prometnome znaku).

tipični za druge diskursne tipove. Napomenimo i da pojedini konektori poprimaju drugačija značenja u različitim diskursnim tipovima, ali i vrstama teksta.⁷

Zbog svega toga u radu ćemo na temelju relevantne literature progovoriti o osobitostima znanstvenoga diskursa općenito i o strukturi znanstvenoga članka koja, kako smo u prethodnome odjeljku naznačili, određuje koji se konektori u njemu (češće) javljaju.⁸

⁷ Tako će npr. konektori *onda* ili *tada* imati vremensko značenje u pripovjednome tekstu nekoga romana, dok će u argumentacijskome tekstu (raspravi) nekoga znanstvenoga članka izgubiti vremensko, a poprimiti uzročno-posljedično, zaključno ili pak uvjetno značenje.

⁸ Pri tome mislimo na različite tipove teksta (opis, argumentacija i sl.), tipične za pojedine dijelove znanstvenoga članka (uvod, rasprava, analiza rezultata itd.), koji omogućuju uporabu pojedinih konektorskih skupina.